

EBÛ'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ VE "EL-UMDE" ADLI ESERİ

Arş. Gör. Temel YEŞİLYURT

A- HAYATI VE ESERLERİ

Ebû'l-Berekât en -Nesefî, Mâverânnehir bölgesinin velûd ikliminde yetişen İslâmî bilimlerin birçok branşında eser vermeyi başarmış ansiklopedik bir kişiliktir. Asıl adı Abdullah b. Mahmud, künyesi Ebûl-Berekât, lakabı Hâfizu'd-Din'dir.⁽¹⁾ Doğduğu yer olan, Mâverâünnehir bölgesinde bulunan, bugün Özbekistan sınırları içinde yer alan Nesef⁽²⁾ şehrine nisbetle Nesefî diye adlandırılır.⁽³⁾ Nesefinin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Zamanın büyük hukuk bilgini *Şemsu'l- Eimme Muhammed b. Abdüsettar el- Kerderi (642/ 1244)*'den ders okuduğuna göre, bundan önceki tarihte, muhtemelen VII. asrın ilk çeyreğinde doğmuş olmalıdır.

Nesefî ilim ve medeniyete asırlarca beşiklik yapmış bir yörede yaşamış ve asrının en büyük bilginlerinden ders almıştır. Ders aldığı hocaları arasında *Şemsu'l- Eimme Muhammed b. Abdüsettar el- Kerderi (642/ 1244)*, *Hami-dudin ed- Dâir (ö.666/ 1268)* *Bedruddin Hâherzade (ö. 651/ 1253)*, *Ahmed b. Muhammed el- Attabî (ö. 586/ 1192)* gibi bilginler yer almaktadır.

Nesefî ilim için birçok seyahat yapmış ise de maalesef bu seyahatları hakkında pek fazla bilgi sahibi değiliz. Devrinin ilim merkezlerinden biri

(1) Taşköprüzade (ö. 940/ 1540), müellifin dede adını bazı eserlerinde *Muhammed* olarak zikrederken, bazılarında *Mahmud* olarak vermektedir. Ancak Nesefî'nin hayatı hakkında bilgi veren diğer kaynakların hiçbirinde böyle bir farklılık bulunmaması nedeniyle "Muhammed" ismini bir sehivden ibaret olduğunu düşünüyoruz. Taşköprüzade (ö. 940/ 1540) nin farklı rivayetleri için bkz. *Mittâhu's - Saâde*, Tah: Kâmil Bekîrî, Dâru Kütübî'l- Hadîse, Kahire 1968, II/ 168; *Mevzuâtü'l- Ulûm*, Çev: Kemalettin Mehmed Elendi, Nâşir: Ahmed Cevdet, İstanbul 1313, I/ 638; *Tabakâtü'l- Fukaha*, Musul (t.y), s. 113

(2) Nesef, Mevarânnehirin en mamur şehirlerinden olup Buhara'yı Belh'e bağlayan yol üzerinde Buhara'ya dört ve Belh'ten sekiz gün lük mesafede yer almaktadır. Nahşeb ve karşı adlarıyla da bilinmektedir. Şehrin coğrafi konumu ve siyasi ve kültürel yapısı hakkında bkz. Sami Şemseddin, *Kamûsu'l- A'lam*, İstanbul 1316, VII/ 4575; Kefevi, Mahmud b. Süleyman *Ketâbu' A'lâmi'l- Ahyâr Min Fuka hal Mezhebi Numanî'l- Muhtar*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet elendi Bölümü: 630, Vr. 318b; Minorsky, V, *Nahşeb Maddesi*, İ. A. (M. E. B. Y.), IX/ 39; Şeşen, Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 1985, s. 226

(3) Sem'ânî, Ebu Sa'd Abdülkerim b. Muhammed İbn Mansur et- Temîmî, el- Ensâb, Takdim Ta'lik: Abdullah Öber el- Baruri, Beyrut 1988, VI/ 486

olan Bağdat'a yapmış olduğu sefer dönüşünde İzeç'te Ağustos ayının bir cuma gecesi hastalanarak 710/ 1310 yılında vefat etmiş ve burada defnedilmiştir.⁽⁴⁾

Müellifimiz seyahatları esnasında muhtemelen bir çok bilginle karşılaşmış, onlardan ders almış olabilir. Bu nedenle ders aldığı hocaların sadece bunlardan ibaret olduğunu söylemek en azından eksik olacaktır. Aynı durum yetiştirdiği öğrencileri için de söz konusu olmaktadır. Ulaşabildiğimiz kaynaklar en meşhur talebeleri arasında *Muzafferuddin Ahmed b. Ali es- Saâti* (ö.694/ 1295) ve *Husameddin el- Hüseyin b. Haccac es- Sağnâki* (ö. 714/ 1314- 5)'yi saymaktadırlar.⁽⁵⁾

Nesefi, gerek taşıdığı ilmi kişilik gerekse ortaya koyduğu değerli eserleriyle ilim çevrelerince hüsn- ü kabul görmüş ve etkisi asırlarca devam etmiş bir din bilginidir. Tefsirde, hadiste, İslam hukuku ve İslam hukuku metodolojisi alanlarında büyük bir vukûf sahibidir. Kendisi bir Türk bilgini olmasına karşılık Arapçayı çok iyi öğrenmiş, edebî sanatlarını kullanabilecek kadar ilerlemiş ve bu dilde eser verecek seviyeye ulaşmıştır. Zamanın medreselerinde hocalık yapmış, değerli talebeler yetiştirmiş ve her biri klasikler arasında sayılabilecek kıymette eserler telif etmiştir. Fıkıh alanındaki gücü nedeniyle bazı kaynaklar onu "*mezhepte müctehidlerin sonuncusu*" olarak değerlendirmiştir.⁽⁶⁾

Daha ziyade bir hanefi fâkihi olarak şöhret kazanan Nesefi, İslam bilimlerinin hemen her branşında eser veren ve eserleri günümüze kadar ulaşan değerli bir İslam bilginidir. Türkiyemizde de yakından tanınan eserleri hak ettiği ilgiyi görmüş birçok şerhleri yazılmış muhtasarları kaleme alınmıştır. Eserlerinin ekseriyeti İslam hukuku ve İslam hukuku metodolojisine inhisar etmiştir. Ancak hukuk alanında olduğu kadar olmasa da, tefsir ve kelâm sahasındaki eserleri de ulemânın ilgisini çekmiş ve üzerinde şerhler yazılmıştır. Belli başlı eserleri şunlardır.

Menâru'l Envar: İslam hukuk metodolojisine (usûl- fıkıh) ait meşhur bir kitaptır.⁽⁷⁾ Küçük bir hülasadan ibarettir. Fazla teknik ifadelere yer vermiyorsa da Usûlün her konusuna değinmesi ona Usûla Giriş mahiyetini ka-

(4) Kefevî, a.g.e. Vr. 319a; Leknevî, Ebû'l- Hasenât Muhammed Abdülhayy b. Muhammed, *Fevâidu'l - Behiyye fî Behiyye fî Terâci mi'l- Hanefiyye*, Kahire 1906, s. 101.- 102; Taşköprüzâde, Mihtahu's- Saâde, II/ 188, Mevzuatü'l- Ulûm, 1/ 566

(5) Nesefî'nin hayatı, hocaları ve talebeleri hakkında geniş bilgi için bkz. Kefevî, a.g. e. Vr. 318b- 319b; Leknevî, a.g.e. s. 102; Kays Ali Kays, *el- İrânîyyûn ve'l- Edebi'l- Arabî*, Tahran 1964, II, 252; Taşköprüzâde, Mihtahu's- Saâde, II/ 188; Mevzuâtü'l- Ulûm, 1/ 638; *Tabakâtü'l- Fukaha*, s.113; İbn Kütlüboga, *Tacu' t- Terâcim*, Beyrut 1992, s.11; et- Temîmî, *Tabakâtü's- Seniyye fî Terâci mi'l- Hanefiyye*, Riyad 1989, IV/ 154- 155; Fikri, *Zekiyyu'l- Cezzâr, Medâhîlu'l- Medâhîlu'l- Müellifin ve'l- A'lâm'l- Arab*, Riyad 1993, IV/ 750; Gülâb, Muhammed, *el- Kelam ve'l- Mütakkilmün*, Mecelletü'l- Ezher, sayı:1, cilt: 11; Kahire 1940, s. 599- 601; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l- Müellifin*, Beyrut (t.y), VI/ 32; Bilmen, Ömer Nasihî, *Büyük Tefsir Tarihi*, Ankara 1960, s. 361;

(6) Bkz. leknevî; a. g. e. s. 101-102.

(7) Bazı yazma nüshaları için bkz. Süleymanîye Kütüphanesi, Fatih 1458, 1459/ 1; Yusuf Ağa 193; Cârîlullah 538; Lâleli 757, 792, 795; Ayasofya 1010, 4790; Aşir Efendi 145/ 2; Bağdatlı Vehbi efendi 343/ 1; Hâlet Efendi 142; Yazma Başlıklar 1653; Hasib Efendi 99

zandırmıştır. Bazı çetrefilli ifadeleri mevcut olmasına rağmen kolay bir üslupla yazılmıştır. (8)

Eser şerhleriyle birlikte medreselerde ve İslâm âleminin değişik muhitlerinde asırlarca ders kitabı olarak okutulmuştur. (9) Birçok defa basılan eserin İstanbul 1315, 1316, Delhi 1870 ve Agra 1319, 1320 tarihli baskıları mevcuttur. (10) Türkiye’de daha ziyade Abdüllatif İbn Melek (ö.885-1480)’in üzerine yazmış olduğu şerhle Usûl-i İbn Melek olarak bilinmektedir. (11)

el- Vâfi: Hanefi fihhına dair değerli bir metindir. Müellif bütün muhtasarlara içine alan teferruatlı ve şumüllü bir kitap te’lif etmek istemiş ve el-Vâfi’yi te’lif etmiştir. Rivayete göre Nesefî, evvela Hidâye’yi şerhetmek isteyince, onun bu niyetini öğrenen Tâcu’s-Şeria’nın "Bu onun şanına yakışmaz." dediğini duyunca, Hidâye’yi şerhetmekten vazgeçmiş ve Hidâye üslûbunda el-Vâfi’yi te’lif etmiştir. (12)

Eser üzerine yapılan şerhler şunlardır.

1. Nesefî, Ebûl-Berekât, *el- Kafi*, müellif bu eseri 684-1285’te tamamlamıştır.

2. Nesefî, Ebûl- Berekât, *Kenzu’d- Dekâik*, Nesefî’nin yukarıdaki eserine yaptığı muhtasardır ve yagın fetvaları içermektedir.

3. Bahauddin Ebûl-Bekâ Muhammed b.Ziya el-Mekki (ö.854-1450), *el- Mabsut*. (13)

Fâide Muhimme li Defi Nazile Mulimme: Nesefî’nin ahlak alanındaki bir eseridir. Kütüphane kayıtlarında herhangi bir nüshasına rastlayamadığımız gibi kaynaklarda da onun bir nüshasının varlığından bahsedilmemektedir. (14)

el- Leâli’l- Fâhire fi Keşfi Ulûmi’l- Âhire: Nesefî’nin ahlâkiyatla ilgili ikinci eseridir. (15)

Fedâilu’l- A’mâl: Amellerin faziletlerinden bahseden ahlâkiyata dair üçüncü eseridir. (16)

(8) Bkz. Gürâni, Ahmed b. Muhammed b. Kasım, *Şerhu Muhtasar’l- Menar İl Usûl’l- Fikh*, (Tah: Şaban Muhammed İsmail), Kâhire 1988, s. 34; Hallaf Abdulvehhâb, *İslam Hukuk Felsefesi* (Çev : Hüseyn Atay), Ankara 1973, s. 121

(9) Bkz. Gulâb, a. g. e, II/ 601; Heffening, "*Nesefi Maddesi*", I. A. (M. E. B. Y), IX/ 199- 200; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, T. T. K. Y, Ankara 1988 s.22

(10) Brockelman, GAL, II/ 250.

(11) Akin, Yahya, "*İmam Nesefî ve Tefsiri*" Türkiye Diyanet Dergisi, Sayı: 2, c. XXII; Yıl 1986, s. 18

(12) Leknevi, a. g. e, s. 101- 102; Kefevî, a. g. e, Vr. 319a; İbn Hacer, ed- *Dürrü’l- Kamîne*, Beyrut (L.y), II/ 247; İbn Kutluboğa, a. g. e, s. 111- 112; el- Kuraşî, a. g. e. II/ 294- 295; Katip Çelebi, a. g. e, II/ 1997, 2034; Gulâb, a. g. e, II/ 601; İsmail Paşa *Hediyetü’l- Arifin*, Beyrut 1992, VI/ 464; Brockelman, GAL, Leiden 1949, II/ 251.

(13) Katip Çelebi, *Keşfu’z- Zünûn*, Beyrut 1990, II/ 1997, 2034; Brockelman, GAL; II/ 251

(14) Brockelman. GAL; II/ 2521- 253

(15) İsmail Paşa, a. g. e, VI/ 464; Brockelman, GAL, II/ 253

(16) Katip Çelebi, a. g. e. II/ 274; Brockelman, GAL , II/ 253.

Medâriku't- Tenzil ve Hakaiku't- Te'vil: Nesefî'nin tefsir ilmi alanında te'lif ettiği tek eseridir. Eser daha ziyade Matürîdî ilim çevrelerinde tutulmuştur. Nesefî bu tefsirini Keşşaf ve Beyzâvî tefsirlerinden ihtisar etmiş, ancak Keşşaf'taki i'tizâlî görüşleri almamıştır. Makro seviyede Ehl-i sünnet, mikro seviyede de Maturîdî ekolünün görüşlerini esas kabul etmiştir.⁽¹⁷⁾

Medârik tefsiri ilim çevrelerinin de yakın ilgisine mazhar olmuş, devamlı istinsah edilerek İslam dünyasına yayılmıştır. Bu nedenle de eserin tam veya eksik olarak Türk ve dünya kütüphanelerinde oldukça çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır.⁽¹⁸⁾ Nesefî tefsiri birçok yerde defalarca basılmışsa da malesef tahkikli bir neşri hünüz yapılmış değildir. Eserin yeni baskıları bir tarafa bırakılırsa, Dehlî 1271, 1278, Bombay 1278, 1279, 1787, 1301, 1299; Mısır 1287, 1300, 1309, 1318, 1321, 1326; İstanbul 1317, 1319 baskıları bulunmaktadır.⁽¹⁹⁾ Bunlar dışında Mısır'da 1936, 1942, 1961, 1962 tarihli baskıları da yapılmıştır.⁽²⁰⁾

el- Künye Fî'l- Fıkah: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye bölümü 1355'de bir nüshası bulunmaktadır.

El- Mustevfa fî'l- Furu: Furu'l- Fıkha dair bir eserdir.⁽²¹⁾

El- Kâfi: Nesefî'nin furu'-u fıkha dair eseri olan *el- Vâfi'* nin şerhidir. Bu eserini 684/ 1285- 6'da tamamlamıştır. Hidâye'yi şerhetmeye niyetlenmiş olan Nesefî, bundan vazgeçince *el- Kafî'yi*, sonrada onun şerhi olan *el- Kafî'yi* yazmıştır.⁽²²⁾ Bu eser 689' da Kirman'daki medresede ders kitabı olarak okutulmuştur.⁽²³⁾ Eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Paşa 203, 204, 205 ve Ayasofya 0.1306, 0.1307, 0. 1308'de nüshaları bulunmaktadır.

Kenzu'd- Dekâkik: Furu'-u fıkha dair bir eser olup Nesefî'nin *el- Vafî* adlı eserinin hülâsasıdır. Yaygın olarak vukubulan olaylarla ilgili fetvaları içermektedir.⁽²⁴⁾ Mükerrer baskıları arasında Kâhire 1311, Lukney 1294, 1312, 1874 ve daha sonraki tarihlerde baskıları bulunmaktadır. Ayrıca kenarları şerhli iki cilt halinde el- Matbaatu'l- Ahmediyye, Dehli 1282 tarihli

(17) ez- Zehebî, *et- Tefsir ve'l- Mufessirûn*, Kahire 1976, I/ 305; Alkin, a. g. e, c. XXII/ 20

(18) Yazma nüshaları için bkz. Çeliner, *Ebû'l- Berakât en- Nesefî ve Medârik Tefsiri*, İstanbul 1985, 44

(19) Bkz. Brockelman GAL, II/ 252- 253; Supplement, II/ 267- 268.

(20) es- Sâbüni, *Abduvvehâb, Uyûnu'l- Müellifât*, s. 307- 308;

(21) Bkz. Katip Çelebi, a. g. e, II/ 1678; İsmail Paşa, VI/ 464.

(22) Geniş bilgi için Bkz. Leknevi, a. g. e, s. 101- 102; Taşköprüzâde Miftahu's- Saâde, II/188; Mevzûatu'l- Ulûm, I/ 638; İbn Kutluboga a. g. e.; s. 111- 112; Katip Çelebi, a. g. e, II/ 378; Riyadizâde, a. g. e, s. 250; Bûcckelman, GAL II/ 251; Kehhâle, a. g. e. VI/ 32; Hefening a. g. e, IX/ 199

(23) Hefening, a. g. e, IX/ 199- 200; Gülab. a. g. e, II/ 601- 602.

(24) Katip Çelebi, a. g. e; II/ 1615; Taşköprüzâde, Miftahu's- Saâde, II/188

baskısı mevcuttur.⁽²⁵⁾ Bu eser Hanefi fâkihleri tarafından itibar edilen dört muteber fıkıh metninden (mutûn- u erbaa) birisidir.⁽²⁶⁾ İbnu's- Saâfi (ö.694/ 1295)'nin bu eseri Kirman'daki medrese de (el- Kutbiyye es- Sultaniyye) 683'te bizzat müellifinden okunması bir tarafa,⁽²⁷⁾ şerhleriyle birlikte, Osmanlı medreselerinde⁽²⁸⁾ ve XIX. asrında Şam ve Ezher'de de ders kitabı olarak okutulmaktaydı.⁽²⁹⁾

Keşfu'l- Esrâr : Nesefi'nin İslam Hukuku metodolojisiyle ilgili yazdığı *el- Menâr* adlı eserine kendisinin yaptığı şerhtir. Müellif akli ve nakli ilimlere dayanan, münakasa metodlarını en iyi ortaya koyan, dini ilimlerin en yücesi olan Fıkıh ilmine gayretlerin yöneldiği, Buhara ve diğer İslam memleketlerinde Pezdevi (ö.482/ 1098) ve Şemsu'l Eimme es- Serahsî (ö. 483/ 1090) 'nin *Usûl*'lerine olan rağbeti müşahade edince bu iki eserin hulasasını yapmıştır. Ancak deliller ve hükümlere işaret ederek bütün kaideleri zikretmeye bir zaruret olmayınca Pezdevî (ö. 482/ 1/ 89)'nin tertibini takip etmiştir.⁽³⁰⁾ Eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi Bölümü 368, Fatih 1336, 1370, Lâleli 761, 762, Köprülü 516, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, III. Ahmet 1278'da kayıtlı bulunan yazmaları yanında, Bulak 1316 tarihli iki ciltlik bir baskısı da mevcuttur.⁽³¹⁾

el- Menâfi ve el-Mustasfa fi Şerhi'n- Nafi : Bu iki eser Şeyh İmam Nâsiruddîn Ebû'l- Kâsım Muhammed b. Yûsuf el- Hüseyin es- Semerkandî (ö. 656/ 1258)'nin *en-Nâfi fi'l- Furu* adlı eserine yazdığı şerhlerdir. Bu eserinde Şemsu'l- Eimme el- Kerderî (ö. 642/ 1244)'ye "alleme" ve Hamiddin ed-Darir (ö. 666/ 1258)'e işaret için de "üstâz" tabirini kullanmıştır.⁽³²⁾

el- Musaffa ve el- Mustasfa: el- Musaffa, Nesefi'nin Ebû Ömer en-Nesefi (ö.537/1142)'nin "*Manzûmetü'n- Nesefi fi'l- Hilaf*" adlı, Ebu Hanife (ö. 150/ 767) ile iki talebesi, Şafii (ö.204/ 819) ile İmâm Malik (ö. 179/ 795) arasındaki akide farklılıklarından bahseden eserinin muhtasırındır. Nesefi, bu muhtasarı 20 Şaban 670 (22 Mart 1271) tarihinde tamamlamıştır. El- Mustasfa ise bu esere yaptığı kısa bir şerhtir. Nesefi, *el-Musaffa*'yı istek üzerine yazdığını belirtmiştir.⁽³³⁾

(25) Brockelman, GAL, II/252; Heffening, a. g. e, IX/ 199. Ayrıca eserin bazı yazma nüshaları Amasya Halk Kütüphanesi 359, 351, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 487, 496, 497, 535, 1251, 1257, 1274, 1296 ve Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi bölümü 115'te bulunmaktadırlar.

(26) Akın, a. g. e, c.b XXII/ 19

(27) Leknevi, a. g. e, Vr. 318b- 319a; Heffening, a. g. e, IX/ 199- 200

(28) Uzunçarşılı, a. g. e, s. 22

(29) Heffening, a. g. e, IX/ 199- 200; Gulâb, a. g. e, s.601- 602.

(30) Hallaf, a. g. e, s. 121.

(31) Geniş bilgi için bkz. Katip Çelebi, II/ 1823- 1826; Leknevi, s.101- 102; İsmail Paşa, a. g. e, VI/ 464; Brockelman, GAL, II/ 251- 252; Supplement; II/ 263; Heffening, a. g. e, IX/ 199; Hallaf, a. g. e, s. 123

(32) Leknevi, a. g. e, s. 101- 102; KEfevi, a. g. e, Vr. 319a; İbn Hacer, a. g. e, II/ 247; İbn Küllüboga, a. g. e, s. 111- 112; Taşköprüzade, Miftahu's- Saâde, II/ 188; Mevzuâtü'l- Ulûm, I/ 638- 639; Katip Çelebi, a. g. e, II/ 1678, 1922; Riyâdzâde, a. g. e, s. 290; İsmail Paşa, a. g. e, VI/ 464; Brockelman, GAL, II/ 252; Gulâb, a. g. e, II/ 602; Heffening, a. g. e, IX/ 200.

(33) Bkz. İbn Hacer, a. g. e, II/ 247; İbn Küllüboga, a. g. e, s. 111- 112; Taşköprüzade, Miftahu's- Saâde, II/ 188; Katip Çelebi, a. g. e, II/ 1867; Gulâb, a. g. e, II/ 602; Heffening, a. g. e, IX/ 200

Serhu'l- Müntehâb fi Usûli'l- Mezheb : Ebu Abdillâh Husâmüddin Muhammed b. Muhammed b. Ömer el- Ahsîkesî (ö.644/ 1276- 7), Mâverâ-ünnehir bölgesinin yetiştiirdiği Hanefî fukahâsı yanında önemli bir mevkiye sahip olan özellikle İslâm Hukuku Metolojisine dair muhtasar eserleriyle tanınmış bir âlimimizdir. Fıkıh usûlüne dair *el- Mentehâb fi Usûli'l- Mezheb* adlı eseri lakabına nisbetle *el- Muntehâbu'l- Hüsâmî* adıyla bilinmektedir. Bu esere tanınmış bazı Hanefî fâkihleri tarafından da şerhler yazılmıştır. Bunlardan birisi de Ebû'l- Berekât en- Neseî'nin şerhidir.⁽³⁴⁾ Neseî bu şerhine bir isim vermemiştir. Bu nedenle de değişik nüshalarında eserin ismi farklı farklı gelmektedir. Benimsenen ismi "Şerhu'l- Müntehâb fi Usûli'l- Mezheb'dir. Eserin Topkapı Sarayı, III Ahmed 1319, Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli bölümü 750, Fatih bölümü 1318'de kayıtlı nüshaları mevcuttur. Ayrıca bu şerhin tahkikli neşri de yapılmıştır.⁽³⁵⁾

Serhu'l- Hidâye: Şeyhu'l- İslâm Burhânuddîn Ebi Bekr el- Mengînanî (ö. 593/ 1196)'nin furu'ul- fıkha dair eseri olan *el- Hidâye* üzerine yazdığı söylenen şerhidir. Ancak böyle bir şerh yazıp yazmadığı ihtilâflıdır. Zira Hidâye'yi şerhetmeye niyetlenmiş olan Neseî, bundan vazgeçince *el- Vâfi*'yi sonrada onun şerhi olan *el- Kâfi*'yi yazmıştır.⁽³⁶⁾ Sonra tekrar yeniden Hidâye'yi şerhedip- şerhetmediği konusunda tam bir açıklık mevcut değildir. Hatta bazı kaynaklar onun böyle bir şerh yazmadığı yönünde görüş de bildirmektedirler⁽³⁷⁾

el- Vâfi Şerhu Muhtasarı'l- Müntehâ : Osman b. Ömer b. Ebi Bekr Malîkî, İbn Hacîb (ö.464/1248)'in usûl- i fıkha dair "*Muhtasarı'l- Müntehâ*" adlı eserine yazdığı şerhtir.⁽³⁸⁾ Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih yazmaları bölümü 1363 ve Cârullah 527'de kayıtlı nüshaları bulunmaktadır.

el- İ'timâd fi'l- İ'tikâd: Bu eser *el- Umde*'nin bir şerhi olup, kelâmın bütün konularını ihtiva eden bir kitaptır. Neseî bu eseri ömrünün sonlarına doğru 698/ 1299 yılında bitirmiştir. Eseri, *el- Umde*'nin zor ve çetin yerlerinin izahı gayesiyle kaleme almıştır.⁽³⁹⁾ Eserin tesbit edebildiğimiz belli başlı nüshaları şunlardır.

1- Süleymaniye Kütüphanesi, Karaçebilezade, 230'da kayıtlı nüsha,

(34) Eserin Meşhur diğer iki şerhi şunlardır: 1- Hüseyin b. Ali Sađdaki (ö. 711/ 1311) *el- Vâfi Şerhu Usûli Ahsîkesî*, 2- Abdülazîz b. Ah med el- Buhârî (ö. 730/ 1329), *el- Tahlîl Şerhu Usûli Ahsîkesî*, (Yazma nüshaları için bkz. Hallaf, a. g. e, s. 105

(35) Ba tahkikli çalışma Salim Öđüt tarafından "*Şerhu Hafîzuddîn en- Neseî İİ Kitâbı'l- Müntehâb fi Usûli'l- mezheb*" adı altında doktora tez çalışması olarak, Örmnü'l- Kurâ Üniversitesinde 1988 yılında yapılmıştır. Ayrıca verilen bilgiler için bkz. Hallaf, a. g. e, 105; Uzun postalci, Mustafa, "*Ahsîkesî Maddesi*" İ. A. (T. D. V), İstanbul 1989, İI/ 81; Heffening, a. g. e, IX/ 200;

(36) Geniş bilgi için bkz. Leknevi, a. g. e, s. 101- 102; Taşköprüzade, Miftahu's- Saâde, İI/ 186; Mevzûatü'l- Ulûm, İ/ 638; İbn Kutlubo ga, a. g. e, s. 111- 112; KATİP Çelebi, a. g. e, İI/ 378; Rîyâdzâde, a. g. e, s. 290; Brockelman; GAL İI/ 251; Kahhâle, a. g. e, VI/ 32; Hef fening, a. g. e, İX/ 100

(37) Bkz. Leknevi, a. g. e, s.101- 102; İbn Kutluboga, a. g. e, s.111- 112; İsmail Paşa, a. g. e, VI/ 464; Alkin, a. g. e, c. XXII/ 19.

(38) Eserin diğer şerhleri: 1- Ziyâüddîn Abdülazîz b. Muhammed b. Ali el- Tûsî (ö. 706/ 1306), 2- Kutbuddîn Mahmut b. Mes'ud et- Şîrâ zi, (710/ 11310),

(39) Neseî, *el- İ'timâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih yazmaları bölümü, No: 3085, Vr. İb

190x 130 mm. iç ebadında olup, 79 varak ve her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Yazı çeşidi ta'lik'tir.

2- Süleymaniye Kütüphanesi, Mahmud Paşa bölümü 291'de kayıtlı nüsha, 125x 85 ebadında, 116 varak ve 21 satırdır. Yazı çeşidi nesihtir.

3- Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi bölümü 3672 de kayıtlı nüsha, 125x 85 mm ebadında 97 varak 15 satır ve yazı çeşidi ta'lik'tir.

4- Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir eserler bölümü, 3185/ 7' de kayıtlı nüsha, 107b- 182b varaklar arasındadır. Satır sayısı 18'dir.

5- Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya bölümü 2312/ 1'de kayıtlı olan nüsha 132 varak olup, yazı çeşidi nesihtir.

B- "EL- UMDE" ADLI ESERİ

1-Eserin Adı,Yazılışı Amacı ve Kelâm İlmindeki Yeri

Eser her ne kadar *Umdetü'l- Akâid* veya *el- Umde fi'll- Akaid* adlarıyla şöhret bulmuşsa da, *Akâidu'l- Hâfiziyye*, *el- Menâr fi Usûli'd- Din* adlarıyla da bilinmektedir.⁽⁴⁰⁾ Kelâm alanında te'lif ettiği ve günümüze kadar ulaşan tek eseridir. Ancak tefsiri ve İslam hukuku alanında telif ettiği eserleri ilim çevrelerinde çok iyi bilinmesine karşılık, bu eseri her nedense bu şansı yakalayamamıştır. Kelâm ilminin çok önemli prensiplerini ihtiva eden bir muhtasar mahiyetindedir. Eser Kelâm ilminin bütün konularını muhtevidir. Eserin kıymetini ifade için "*insanların kalblerindeki imanun arındırılmasına bu eserin tek başına kafi gelebileceği*" söylenmiştir.⁽⁴¹⁾

Yazarımız eseri yazış gayesini, "*ehl-i sünnet'in inanç sistemini ortaya koyma*" olarak ifade etmektedir.⁽⁴²⁾ Daha ziyade de ehl- i bid'at fırkalara karşı ehl- i sünnet inanç sistemini savunmak gayesi ile Ömer en- Nesefi (ö. 537/ 1142)'nin *el- Akâid* adlı eserine bir takviye niteliğinde ve ehl- i sünnet inanç sisteminin kök salıp tebellür etmesi hedefine yöneliktir.

Ebü Hanife (ö. 150/ 767)'nin *Fukhu'l- Ekber*'yle başlayan, ehl- i sünnetin inancının temellerini kısa ve net prensipler halinde ifade ederek, inancın tebellür etmesini sağlama gayretine yönelik olarak kaleme alınan eserler serisi Ömer en- Nesefi (ö.537/1142)'nin *el- Akâid*'i ile devam ettirilmiştir. Böylece inanç sistemi, Ehl- i bid'atin fikirleri karşısında taze bir kuvvete, dinamizme kavuşturulmuş ve inancın sarsılmaz ilkeleri ortaya konulmuştur. Bu altın silsilenin devamı olarak sayabileceğimiz *el- Umde*, ele aldığı konulardan, bu konuları ele alış tarzına kadar birçok bakımdan *el- Akaid*'le ben-

(40) Bkz. Hefening, a. g. e, IX/ 200; Gülâb, a. g. e, II/ 602; Riyâzidizâde, a. g. e, s. 311

(41) Kalıp Çelebi, a. g. e, II/ 1168; Kays alı Kays, a. g. e, II/ 208- 209.

(42) Nesefi, *el- Umde*. Süleymaniye Kütüphanesi. Fatih yazmaları bölümü 3083, Vr. Ib.

zerlik arz etmektedir. Ancak konuları biraz daha ayrıntılı olarak ele almasıyla ondan ayrılmaktadırlar.

2- Eserin Yazma Nüshaları

el- Umde, *el-Akâid* kadar yaygın olarak bilinmiyorsa da gerek İslam dünyasında ve gerekse Avrupa'da çok erken devirlerde tanınmış ve Cureton tarafından 1843'te Londra'da "**Pillar of the Sünnites**" (Sünni Akidenin Diriği) adıyla neşrolunmuştur.⁽⁴³⁾ Eserin daha sonra Mısır'da Taftâzânî şerhiyle birlikte ikinci kez neşredildiği ifade ediliyorsa da⁽⁴⁴⁾ kanaatimizce burada Ömer en- Nesefî'nin *Akâid*'yle bir karıştırma söz konusudur. Ancak bütün gayretimize rağmen eserin bir baskısına ulaşmamız mümkün olmadı. Bildiğimiz kadarıyla henüz eserin tahkikli bir neşri de mevcut değildir. Bu nedenle biz çalışmamızda el yazısı nüshalarından istifade cihetinde gittik. Eser İslam âleminde oldukça sıcak bir ilgiye mazhar olmuş ve yüzlerce nüshası çıkarılmıştır. Bizim bunların hepsini de ele alıp incelememizin güçlüğü açıktır. El- Umde'nin tesbit edebildiğimiz bazı nüshaları şunlardır.

1- Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi Bölümü 2061/ 2' de kayıtlı nüshadır. 141x64 mm iç ebadındadır. Her sayfa 12 satır ve ta'lik bir yazı çeşidiyle yazılmıştır. Eser 7- 12 varaklar arasında bulunmaktadır. Konu başlıkları fasıllarla ifade edilmiştir.

2- Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi bölümü 2082/ 5'de kayıtlı nüsha. Eser 42- 44 varaklar arasındadır. Satır sayısı 17'dir. 137x 67 mm. iç ebadındadır. Yazı çeşidi ta'liktir. Eserde konu başlıkları fasıllara ayrılmadan yazılmıştır.

3- Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü 4456'da kayıtlı nüsha 153x92mm iç ebadındadır. Ta'lik bir yazı çeşidiyle yazılmış olup her sayfa 17 satırdan oluşmaktadır. Toplam 2 varaktır.

4- Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü 2336/ 1 de kayıtlı nüsha. Eserin tamamı 6 varaktır. 122x55 mm iç ebadındadır.

5- Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah 600/5' de kayıtlı nüsha. 131-150. Varaklar arasındadır. Yazı çeşidi ta'liktir. Satır sayısı 17'dir. 149x58 mm iç ebadındadır. Müstensihî Hacı Yûsuf et- Tiflisî(ö. 743/1342)'dir.

6- Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah 1249/1'daki nüsha. Toplam 27

(43) Heffening, a. g. e, IX/ 200; Lavûs Henî, *Nazarriyatü Şeyhi'l- İslam İbn Teymiyye*, Kahire 1976, s. 310; Ancak Yahya Alkin, *Türkiye Diyanet Dergisinde de neşrettiği 'İman Nesefî ve Tefsiri'* adlı makalesinde el- Umde'nin 1843'te Londra'da *The Pillar of the Creed* yayınevi tarafından yayınlandığını belirtiyorsa da, (bkz. C. XXII/ 19) verilen bu bilgi hatalıdır. Zira "The Pillar of The Creed" bir yayınevi adı değil eserin adının İncilizce karşılığıdır.

(44) Lavûs, a. g. e, s. 310

varak ve her varakta 12 satır bulunmaktadır. 105x41 mm iç ebadındadır. Yazı çeşidi nesihtir.

7- Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah 1250'de kayıtlı nüsha. Ta'lik bir yazıyla yazılmış olup her sayfada 17 satır bulunmaktadır.

8- Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü 3521/4 de kayıtlı nüsha. 170-183. varaklar arasında bulunmaktadır. 163x79 iç ebadında olup satır sayısı 21'dir. Yazı çeşidi nesihtir. Müstensihi Cemaluddin Yûnus (ö.877/1472)'tur.

9- Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 3012/4'te kayıtlı olan bu nüshada eserin ismi "Akâyidu'n - Nesefi" olarak kayıtlıdır. 220x147 mm. iç ebadındadır. 41- 46. varaklar arasında olup her bir varakta 17 satır mevcuttur. Meşin bir ciltle kaplıdır. Müstensihi bilinmeyen eser 776/1374'de istihsah edilmiştir.

10- Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 3083/1'de kayıtlı nüsha. 176x117 mm. iç ebadındadır. Toplam 10 varaktır. Yazı çeşidi nesih olup meşin bir ciltle kaplıdır. Müstensihi İsa b.Hacı Yûsuf (ö.764/1362)'tur.

11- Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih 5362/1'de kayıtlı nüsha 155x80 iç, 211x155 dış ebadındadır. Toplam 12 varak olup her varakta 9 satır bulunmaktadır. Mukavva ciltlidir. Fasıllar ve başlıklar kırmızı kalemle yazılmış olup okunaklıdır.

12- Süleymaniye Kütüphanesi, Giresun Bölümü 126/2'de kayıtlı olan nüsha 153x78 mm. ebadındadır. 34 - 52. varaklar arasındadır. Her sayfada 15 satır bulunup yazı çeşidi nesihtir.

13- Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmed Bölümü 318/2'de kayıtlı nüsha 112x78 mm. iç ebadındadır. 7-35 varaklar arasında bulunmaktadır. Her sayfada 11 satır bulunup yazı çeşidi nesihtir.

14- Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü 706/2'de kayıtlı nüsha 170x100 iç ebadındadır. Satır sayısı 34'tür. 21-26. varaklar arasındadır. Yazı nesihtir.

15- Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye 2430/10' kayıtlı nüshadır. 205x148 ebadındadır. Her varakta 21 satır bulunmaktadır. 282 - 289. varaklar arasında bulunmaktadır. Yazı çeşidi ta'liktir.

16- Süleymaniye Kütüphanesi, Nafız Paşa bölümü 229/2'de kayıtlı nüsha, 135x80 iç ebadında olup 15-18. varaklar arasında yer almakta ve her varakta 13 satır bulunmaktadır. Yazı çeşidi nesihtir.

17- Süleymaniye Kütphanesi, Süleymaniye 789/2'de kayıtlı nüsha, 100x65 ebadında ve 3-39. varaklar arasında yer almaktadır. Her varakta 9 satır bulunup yazı çeşidi nesihdir.

18- Süleymaniye Kütphanesi, Şehid Ali Paşa 2725/53'de kayıtlı nüsha, 237x137 iç ebadında ve 239-248. varaklar arasında bulunmaktadır. Satır sayısı 27 olup yazı çeşidi ta'liktir.

19- Süleymaniye Kütphanesi, Şehid Ali Paşa bölümü 2758/1'de kayıtlı nüsha. 145x50 mm. iç , 198x126 dış ebadındadır. Toplam 14 varak olup satır sayısı 21'dir. Yazı çeşidi ta'liktir. Fasıllara ayrılmış ve fasıllar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müstensihî İbrahim b. Mehmed (ö. 1081/1670)'tir.

20- Süleymaniye Kütphanesi, Şehzade Mehmed Bölümü 66/1'de kayıtlı ve 165x82 ebadındadır. Toplam 11 varak olup satır sayısı 7'dir. Yazı çeşidi ta'lik ve nüshanın son kısmı eksiktir.

21- Süleymaniye Kütphanesi, Lâleli Bölümü 2413'de kayıtlı olup 282-289. varaklar arasındadır. 205x148 dış ve 145x195 iç ebadındadır. Yazı çeşidi ta'lik olup müstensihî değildir. İstinsah tarihi H.987 (M.1579)'dür.

22- Millet Kütphanesi, Reşid Efendi bölümü 338/6'da kayıtlı olup 124-141 varaklar arasındadır.

Görüldüğü gibi sadece İstanbul kütüphanelerinde eserin birçok nüshası bulunmaktadır. Ancak bunlar içinde malesef müellif hattıyla yazılmış bir nüshaya raslayamadık. Tedkik ettiğimiz nüshalar arasında Neseffî'nin vafat tarihine yakın, en eski nüsha H.764'te İsa b.Yûsuf b. Hâci tarafından istinsah edilen nüshadır, Süleymaniye Kütphanesi, Fâtih yazmalar bölümü 3083'te kayıtlı bulunmaktadır. On varaklık bu nüshanın her sayfasında on dokuz satır bulunmaktadır. Nesih bir hat ile yazılmış, iyi korunmuş ve okunaklıdır. Yer yer hareketler de bulunmaktadır. Noktalama esiklikleri mevcuttur. Kenarlarında tashih kayıtları ve açıklamalar bulunmaktadır. Konu başlıkları fasıllar şeklinde belirlenmiştir.

3- Konuları Ele Alış Biçimi (Metodoloji)

Neseffî inanç bakımından Matürîdî geleneğin yakın takipçisi konumundadır. Bu nedenle İmam Mütürîdî (ö.333/944)'nin inanç konularında kullandığı akli metodun bir benzerini Neseffî'de de görmek mümkündür. Neseffî, akıl ve aklın yetilerini kullanabilmeyi ustalıkla başarabilmiş, akıl ve nâkil arasında bir köprü kurarak her ikisini de ihmale uğratmadan inanç problemlerine çözüm aramıştır. Bilgi edinme araçları arasında akla hak ettiği

yeri vererek, bunu kabul etmeyenler karşısındaki tavrını açıkça ortaya koymuştur.⁽⁴⁵⁾

Akla vermiş olduğu bu istisnaî önem onu asla nakle müracaattan alıkoymamış, gerektiği yerlerde ayet ve hadisleri de delil olarak kullanmasını bilmıştır. Bazı terimlere getirdiği açıklamalarda Arap diltçileri ve edebiyatçıların kavramları kullandıkları anlamları dikkate almış, onların şiirlerinden alıntılar yaparak, inançla ilgili terimlerin izahında gerektiğinde şiirle de istidlal edilebileceğini ortaya koymuştur.⁽⁴⁶⁾ Bazen de görüşlerin doğruluğunu isbat için sahabe ve tabiunun uygulamalarının bu şekilde olduğunu belirterek "sahabe uygulamalarını" da gerektiğinde delil olarak kullanmıştır.

Nesefî yaşadığı asır itibarıyla Gazzalî (ö.505/1111) ile başlayan ve daha sonraki takipçilerince geliştirilen kelamın felsefeleşmesi sürecinin hemen akabindeki bir zaman aralığında yaşamış olmasına rağmen eserini gayet sade bir dil ve anlaşılır bir üslûbla kaleme almıştır.

Konuları ele alırken öncelikle mezhebinin görüşünü kısa ve net olarak ortaya koymuş sonra da bu konudaki muhalif fıkraların görüşlerine yer vererek, onlara cevap aramaya çalışmıştır.

4- Muhteva Açısından Bir Değerlendirme

Bilgi Problemi : Mâtürîdî'nin (ö.333/944) *Kitâbu't - Tevhîd*'inde müstakil bir bölüm ayırarak bilgi konusuna eğilip, sadece dînî bilgiyi değil, genel olarak bilgiyle de büyük ölçüde ilgilenmesiyle birlikte,⁽⁴⁷⁾ İslâm düşünce tarihinde yeni bir gelenek oluşmuş ve bilgi konusu, -Mâtürîdî ekole mensup olan veya olmayan- bilginler tarafından öncelikle ele alınan konu olmuştur. Mâtürîdî ekolünün bağımlısı olarak ele almamız mümkün olan Türk bilgini Ebu'l-Berekât en-Nesefî (ö.710/1310) de bu geleneğin yakın takipçisi olmuştur. Eserine varlığın gerçekliği ve onu bilmenin mümkün oluşu⁽⁴⁸⁾ ile başlayan Nesefî, bununla bilginin imkânını ortaya koymuş, daha sonra bilgi edinme vasıflarını zikrederek, akıl ve naklin bilgiye ulaşmadaki tartışılmaz önemini özellikle vurgulamıştır. İlhâm ve taklidi ise bilgiye ulaştırmada yeterli görmemektedir.⁽⁴⁹⁾

Allah'ın Varlığı ve Sıfatları : Bilgiye ulaşmada akılı vazgeçilmez bir araç olarak takdim eden Nesefî Allah'ın varlığını isbat için âlemin hadis oluşunun isbatını bir zaruret olarak görmekte, âlemin hâdis oluşunun isba-

(45) Bkz. El- Umde, Vr. lb.

(46) Nesefî, el- Umde, Vr. 3a-3b, 7b.

(47) Mâtürîdî, Ebu Mansur, *Kitâbu't Tevhîd*, (Nasr: Fethullah Huleyf), ofset Baskı, İstanbul 1979, s. 3, 6, 7, 11, 26, 27, 32, 80, 81, 102, 112, 113, 115, 116, 135, 153, 175, 185, 222, 223, 287, 380, 382. İslâm düşünce tarihinde, Mâtürîdî öncesi dönemde Mu'tizile bilginlerinden bilgi konusunda görüşleri olanlar mevcuttur. Bkz. Mâtürîdî, a. g. e, s.66, 102, 103, 169.

(48) Bkz. Nesefî, el- Umde, Vr. lb.

(49) Nesefî, el- Umde, Vr. lb.

tında ise aklın önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Çünkü âlemin hâdis oluşunun isbatı için araz ve cevherlerin hadis oluşlarından yola çıkmakta, bunların hadis oluşunun isbatı için evrendeki değişimin duyular ve akıl vasıtasıyla algılanması gereğine işaret etmektedir. Hadis oluşu isbatlanan bir âlemin var oluşunda bir ihdas edicinin gerekliliğine işaret ederek, ihdâs edicilerin sonsuza dek uzamasının önüne geçmek için bir varlığı zorunlu olan varlıkta son bulması gereğini belirtmektedir. ⁽⁵⁰⁾

Allah'ın varlığını isbatta klasik kelimelerin hudûs delilinin yanında kullandıkları, imkan, gaye ve nizam, ilm- i evvel gibi delillere temas etmeyen nesefî, bu konuda sadece hudûs delili ile yetinmektedir.

El- Umde'nin büyük çoğunluğunu Allah'ın sıfatları konusu teşkil etmektedir. Nesefî'ye göre, Allah'ın bizim ayrıntılı olarak bilemeyeceğimiz bir takım isim ve sıfatları olması mümkündür. Ne sıfatları O'nun zatına ne de zatı sıfatlarına hulûl etmiş değildir. Sıfatları zatı ile kâim olup, zatının ne aynı ne de gayridirler. ⁽⁵¹⁾ Cevher ve arazlar hadis olduklarından, bünyeelerinde barındırdıkları geçicilik niteliği nedeniyle, Allah'ın bunlar türünden bir varlık olması mümkün değildir. Ayrıca cevher maddelerin en küçük yapı taşlarını oluşturması nedeniyle, onların aslı konumundayken, Allah, maddenin asli bir unsuru değil yaratıcısıdır. Allah kadim bir varlık olması sebebiyle araz ve cevherlerin, dolayısıyla bunlardan oluşan cismin taşıdığı geçicilik vasfından münezzehtir. Cevher, araz ve cisimlerin taşımak zorunda oldukları "bir cihette oluş", "bir mekanda bulunuş", "basitlik" ve "mürekkeplik" gibi niteliklerle de nitelenemez. Buradan hareketle Nesefî, Kur'an da geçen, teşbihi ve tescimi andıran bazı sıfatlar konusunda Selef'in yorumsuz tutumunu daha selametli bir tarz olarak değerlendirir. Halef'in onlara, Allah'ın şanına layık düşecek şekilde yaptıkları yorumları ise "*bunlardan Allah'ın muradı kesinlikle budur.*" şeklinde bir hükme varmamak şartıyla daha sağlam ve itirazlara daha dayanıklı bulur. ⁽⁵²⁾

Allah'ın birliğini isbatta Nesefî klasik kelamın kullandığı, iradelerin çatışması esasına dayanan *Burhanu't- Temânu* delilini kullanır. Bu delille iki yaratıcı düşünmenin imkansızlığını ve yaratıcının bir tek olmasının zorunluluğunu ortaya koyar. ⁽⁵³⁾

Yaratıkların nitelenmesi caiz olan bir takım sıfatlarla yaratıcının ancak mecazen nitelenebileceğini, aksi takdirde yaratıcı ile yaratılan arasında bir benzerlik meydana geleceği iddiasına katılmayarak, buradaki benzerliğin sadece isimlendirmeden ibaret kaldığını, Allah'ın hayat, ilim, kudret, irade,

(50) Nesefî, el- İ'timad, Vr. 1b- 2a.

(51) Nesefî, el- Umde, Vr. 3b.

(52) Nesefî, el- Umde, Vr. 3a.

(53) Nesefî, el- Umde, Vr. 2a.

semi, basar, gibi kemal sıfatlarıyla muttasıf olduğunu belirtir. Zira benzerlik oluşabilmesi için bütün yönlerden benzerliğin bulunması gerektiğini, yaratılan ile yaratıcı arasında her yönüyle bir benzerlik düşünülemez olduğundan Allah'ın bu sıfatlarla nitelenmesinde bir mahzur olmadığına işaret eder. Nesefi bu görüşünü, Allah'ın Kur'an'da kendisini bu sıfatlarla niteleyişi ile delillendirir.⁽⁵⁴⁾ Ayrıca Nesefi'ye göre Allah'ın evrendeki muhkem fiilleri, şaşırtıcı bir nizam ve göz kamaştırıcı bir harmoni içinde bulunan işleri, O'nun bu kemal sıfatlarına açıkca delalet etmektedir.⁽⁵⁵⁾

Nesefi'ye göre Allah zatı ile kaim, ezeli, sesler ve harfler cinsinden olmayan bir kelam sıfatı ile muttasıftır. O'nun (elçileri vasıtasıyla) verdiği emir ve koyduğu yasaklar bunu isbat etmektedir. Allah'ın kelamının mahluk oluşu, dolayısıyla da onu yaratmadan önce Allah'ın onunla muttasıf olmadığı iddiası yersizdir. Allah'ın ezelde kelam sıfatıyla muttasıf olmaması, sonra onunla muttasıf olması bir değişmeyi gerektirdiği, bunun ise kadim olanla bağdaşmayacağını belirtir. Ayrıca hadis olan bir kelamın Allah'ın zatıyla kaim olması da imkan dahilinde değildir.⁽⁵⁶⁾ Daha sonra Nesefi şiirlerden ve ayetlerden deliller getirerek her hangi bir mahalde bulunmayan Allah'ın zatıyla kaim bir kelam- ı nefsi'nin varlığını isbata çalışır.⁽⁵⁷⁾

Yaratıcı, irade sıfatı ile muttasıf olup alemleri iradesiyle yaratmıştır. O'nun iradesi olmadan alemin O'ndan sudûr yoluyla meydana gelmesi, O'nu mecbur ve çaresiz konumuna sokacaktır ki bu, güçsüzlüğü ve acizliği gösterir. İrade sıfatı akledilenleri (ma'kulâtı) belli bir şekil ve belli bir zamana tahsis eden bir sıfattır.⁽⁵⁸⁾ "İrade" ve "meşiet" kavramlarını müteradif terimler olarak kabul eden Nesefi, bu sıfatların isbatı için delil olarak Kur'an ayetlerini gösterir.⁽⁵⁹⁾ Tekvin sıfatını da Allah'ın zatıyla kâim, ezeli bir sıfat olarak gören Nesefi, tekvinin mükevvenenden ayrı olduğunu belirterek bunu isbata ve karşısındaki görüşleri çürütmeye gayret eder.⁽⁶⁰⁾

Nesefi'ye göre inananların ahirette, cennete girdikten sonra bizzat gözleriyle Allah'ı görmeleri (rüyetullah) aklen câiz ve naslarla da sabittir. Ancak bu görüşün keyfiyeti bilinemeyip, dünyada insanların görmek için ihtiyaç duydukları mekan, cihet, mesafe, ışık gibi kayıtlar olmadan görülecektir.⁽⁶¹⁾ Böylece Nesefi, bu kayıtlar nedeniyle rüyetullahı inkar edenlerin görüşlerini de kabul etmez. Nesefi, Allah'ın ahirette görülmesinin câiz oluşunu nakli⁽⁶²⁾ delillerle isbata çalışır. Muhaliflerin delil olarak kullandıkları

(54) Bkz. Nisâ 4/ 166. Nesefi, el- Umde, Vr. 3a

(55) Nesefi, el- Umde, Vr. 3b

(56) Nesefi, el- Umde, Vr. 3b

(57) Nesefi, el- Umde, Vr. 3b- 4a

(58) Nesefi, El- Umde, Vr. 4b

(59) Nesefi, el- Umde, Vr. 4b. Nesefi'nin irade sıfatının isbatı için delil olarak kullandığı ayetler için Bkz. Al- İmrân 3/ 40; Maide 5/1.

(60) Nesefi, el- Umde, Vr. 4a- 4b.

(61) Nesefi, el- Umde, Vr. 4b

(62) Nesefi nakil delil olarak şu ayetleri kullanır: A'raf 7/143; Kıyâme 75/ 22

"O'nu gözler idrak edemez"⁽⁶³⁾ ayetinin ise görmeyi değil idraki men ettiğini, zira idrakın, bir şeyi bütün ayrıntılarıyla ihata etmekten ibaret olduğunu belirterek, bu ayetin Allah'ın görülmesinin imkanını ortadan kaldırmadığını belirtir.⁽⁶⁴⁾ Ayrıca Allah'ın görülmesinin mümkün oluşunun illeti "varlıktır." O, var olduğu müddetçe de görülmesi imkan dahilinde kalacaktır.⁽⁶⁵⁾ "Şayet görülmesi caiz olursa, diğer görülenlere benzemiş olur" şeklindeki bir itirazı yersiz bulan Nesefi, buna gerekçe olarak da bütün zıtlar görülebildiği halde aralarında benzerliğin olmayışını gösterir.⁽⁶⁶⁾

Arapça ve Farsça olarak Allah'a "şeyy" isminin verilmesi caizdir. Nur, vech, cenb ve benzeri isimlerin her hangi bir açıklama yapılmadan, Farsça olarak Allah'a itlakı caiz değildir. Bazı isimler (refiu'd- deracât, kâdiyu'l-hâcât gibi) ise Allah'a ancak izafetle verebilir ve izafetsiz olarak kullanılmazlar.⁽⁶⁷⁾

Nübüvvet: Nübüvvetin faydasını "dünyada erdeme ahirette de mutluluğa ulaşabilmek için gerekli şeyleri öğrenme, hataya düştüğünde de uyarılmaya muhtaç olan insana ihtiyaç duyduklarını öğretme ve gerektiğinde de ikaz etme"⁽⁶⁸⁾ olarak belirten Nesefi, nübüvveti inkar edenlerin "şayet peygamber akılla bilinebilecek şeyleri getirecekse buna ihtiyacımız yoktur, şayet aklın kabul etmediği şeyleri getirecekse bu zaten kabul edilemez" şeklindeki itirazlarını ele alıp eleştirir. Ona göre akıl tek başına tam ve yeterli değildir. Bu nedenle peygamberler aklın bilip anlamaktan aciz kaldığı şeyleri insanlara bildirmekle görevlidirler. Zira risâlet, insanların akıllarıyla çözüm bulamadıkları problemlerini gidermek için yaratan ile yaratılan arasındaki bilgi iletişimini sağlayan bir elçilikten ibarettir.⁽⁶⁹⁾

Mu'cize'yi "insanların benzerini getirmekten aciz kaldıkları, nebinin nübüvvetini tasdik için meydana gelen olağanüstü durum"⁽⁷⁰⁾ olarak tarif eden Nesefi, nübüvvet iddiasında bulunan kişinin doğruluğunun bilinmesi için mu'cize göstermesini gerekli görür. Son peygamber Hz. Muhammed (sav), Allah'ın Rasulü olup, nübüvvet davasında bulunmuş ve bunu tasdik eden sayısız mu'cizeler ortaya koymuştur. Mu'cizeleriyle meydan okuyup inanmayanların asabiyet damarlarını tahrik etmesine rağmen, onlar, Kur'an'ın en küçük bir sûresi ile de olsa karşı koyamamış ve daha zor yol olan savaşı tercih etmişlerdir. Bütün bunlar Hz. Muhammed (sav)'in peygamberliğini açıkca tasdik etmektedir. Peygamber olduğu isbat edilince de

(63) En'am 6/ 103

(64) Nesefi, el- Umde, Vr. 5a.

(65) Nesefi, el- Umde, Vr. 5b.

(66) Nesefi, el- Umde, Vr. 5b.

(67) Nesefi, el- Umde, Vr. 9b.

(68) Nesefi, el- Umde, Vr. 6a.

(69) Nesefi, el- Umde, Vr. 5b- 6a.

(70) Nesefi, el- Umde, Vr. 6a.

onun haber vermiş olduğu diğer peygamberlerin doğrulukları da isbat edilmiş olmaktadır.⁽⁷¹⁾

Nesefi Matüridi ekolüne tabi bir bilgin olarak peygamberin erkek olma şartını zorunlu görür. Ayrıca peygamber zamanın en akıllısı, ahlakça en güzel olanıdır. Nübüvvetin öncesinde de sonrasında da küfre düşmekten korunmuş (ma'sum)durlar. Peygamberlerin sayısını kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Çünkü böyle bir belirlemede, peygamber olmayı peygamber saymak, peygamber olanı da peygamber saymama riski bulunmaktadır.⁽⁷²⁾ İnsanların en faziletli olan peygamberler, bütün meleklerden daha üstündürler.⁽⁷³⁾ Peygambere tabi olmakla insanların seçkinleri arasında bir yer işgal eden velilerin keramet göstermeleri caizdir. Kerâmetin mu'cizeyle karıştırılarak nübüvveti isbat kapısının kapanması söz konusu olamaz. Çünkü mu'cize nübüvvet davasıyla birlikte olmakla kerametten kesin bir çizgiyle ayrılır.⁽⁷⁴⁾ Veliler hiçbir zaman nebilerin mertebesine ulaşmazlar.⁽⁷⁵⁾

Kulun Fiilleri : Kulun bir davranışı meydana getirmesi için gerekli güç fiille beraberdir. Çünkü bu güç araz olduğundan fiilden önce bulunması halinde fiil anında bulunmayacaktır. Çünkü arazlar geçici olup süreklilikleri mevcut değildir. İnsan da dahil olmak üzere bütün canlıların fiilleri Allah'ın yaratmasıyla meydana gelmektedir. Ne "fiilin yaratılmasını" insana vermek şeklinde ortaya çıkan Mu' tezile'nin ifratına, ne de insanın adeta elini kolunu bağlayarak topyekün hürriyetini elinden olan Cebriyye'nin tefritine katılmayarak bu iki görüşün Kur'an'ın muhtevasına ters düştüğünü belirtir. Zira Kur'an'da birçok ayette fiillerin yaratıcısının Allah olduğu sarih bir şekilde belirtilmektedir.⁽⁷⁶⁾ Ayrıca Kur'an'ın ifadesine göre, fiili yaratabilmek için fiilin bütün ayrıntılarını bilmenin gerekli olduğu⁽⁷⁷⁾ vurgulanarak, insanın, fiilin bütün ayrıntılarına vukûfiyeti söz konusu olmayacağından yaratıcılığından bahsetmenin de imkansızlığı ortaya çıkmaktadır.⁽⁷⁸⁾

Ölümün meydana gelişi de Allah'ın bir fiili olup, öldürülen kendi ecebiyle ölmüştür. Hayır- şer bütün mümkünat Allah'ın iradesinin kapsamına girmektedir. Ancak hayır olan şeylere Allah'ın rızası söz konusu iken, şerlere rızası yoktur. Emir ile irade birbirinden farklı şeylerdir.⁽⁷⁹⁾

Allah kulun faydasına olacak şeyleri (salah) yaratmak zorunda değil.

(71) Nesefi, el- Umde, Vr. 6b.

(72) Nesefi, el-Umde Vr. 6b.

(73) Nesefi, el- Umde, Vr. 9a.

(74) Nesefi, el- Umde, Vr. 6b- 7a.

(75) Nesefi, el- Umde, Vr. 9a.

(76) Bzk. Ra'd 13/16; Saffat 37/ 86

(77) Bzk. Mülk 67/ 14.

(78) Nesefi, el- Umde, Vr. 7a- 7b.

(79) Nesefi, el- Umde, Vr. 7b.

dir. Çünkü ulûhiyyet zorunlulukla bağdaşmaz. Ayrıca Allah küfrü yaratmış olmasına rağmen bunda insanlar için bir fayda söz konusu değildir.⁽⁸⁰⁾

Nesefî güç yetirilemeyecek şeyin teklifini caiz görmez. Allah'ın insana bir dağı taşımakla emredip onun ölmesini irade edebilir. Ancak insanın, yaptığında sevab, yapmadığında da cezayı maruz kalacak şekilde, gücü yetmeyecek şeylerle mükellef tutulması caiz değildir.⁽⁸¹⁾

Rızık : Rızık "gıda" olarak tarif eden ve bu konuda ayrıntılı tartışmalara girmeyen Nesefî, sadece İslam düşünce tarihinde tartışılan rızıkla ilgili problemlere cevap teşkil edecek görüşlere yer vermektedir. Nesefî'ye göre haram olan şeyler, insan için rızık olup her insan kendisi için takdir edilen rızık yiyecektir. Hiçbir insan başkasının rızıkını yeme yetkisine sahip değildir. Ayrıca rızık "sahip olunan şeyler" diye tarif etmek, mal sahibi olup malları üzerinde tasarruf etme yeteneğine sahip olmayan hayvanların rızıklarını rızık teriminin kapsamından çıkaracağından kabul edilemez.⁽⁸²⁾

İmân: Allah'ın akılla bilinip tanınması zorunludur. Ancak hakikatte böyle bir zorunluluk Tanrı'dan kaynaklansa da, bu akıl vasıtasıyla olmaktadır. Akıl Allah'ı bilip tanıma ve eşyanın güzellik - çirkinliğini bilme aletidir.⁽⁸³⁾ İmân, Allah elçisinin getirdiği kesin olarak bilinen hususları bilip tasdik etmekten ibarettir. Dil ile ikrar dünyevi ahkâmın uygulanabilmesi için şarttır. Ameller imanın bir cüz'ü değildir. Çünkü Kur'an'da birçok ayette amel imana atfedilerek kullanılmıştır.⁽⁸⁴⁾ Atfedilen, üzerine atıf yapılandır farklı olmak zorundadır. İmânın mahallinin kalp olması Kur'an ayetleriyle sabittir.⁽⁸⁵⁾ İmanda herhangi bir artma ve eksilme sözkonusu olamaz. Naslarda vârid olan ve imandaki artmadan bahseden ayetler "*imanın nuru ve meyvesinin artması*" olarak değerlendirilmelidir.⁽⁸⁶⁾ kendisinde tasdik bulunan kişi gerçekten mü'min olup "*inşallah müminimdir*" diyerek istisna yapması caiz olmaz.⁽⁸⁷⁾

Nesefî'ye göre İman ve İslâm terimleri birbiriyle müterâdif kavramlar olup, bunların ayrılığına delalet eden ayetler imânın lügat anlamına, aynı oluşlarına dalalet eden âyetler de istilâhî (şeri) anlamına hamledilerek te'lif yoluna gidebilir.⁽⁸⁸⁾

Ameli imanın bir cüz'ü olarak görmeyen Nesefî, büyük günah işleyeni

(80) Nesefî, el- Umde, Vr. 7b.

(81) Nesefî, el- Umde, Vr. 7b- 8a.

(82) Nesefî, el- Umde, Vr. 8a.

(83) Nesefî, el- Umde, Vr. 8a.

(84) Bkz. Tâhâ 20/ 112

(85) Bkz. Hucurût 49/ 14, Mücadele 58/ 22

(86) Nesefî, el- Umde, Vr. 8a.

(87) Nesefî, el- Umde, Vr. 8a- 8b

(88) Nesefî, el- Umde, Vr. 8b

imandan çıkarmayarak yalnızca âsi kategorisine sokar. Tevbe etmeden ölürse, bunun ahiretteki durumunu Allah'ın iradesine havale eder. Neseî, bu görüşünü te'yit için Kur'an da Allah'ın büyük günah işleyen insanlar için "mü'min"⁽⁸⁹⁾ hitabını kullanmasını gösterir. Büyük günah işleyen birini peygamberin şefaati de caizdir.⁽⁹⁰⁾

Sem'iyât : Sem'an sabit olan şeylerin aklın kabulü de mümkündür. Ahiret ahvalinden olan, kabir azabı ve nimeti, münker- nekir'in suallerini bunlar arasında saymak mümkündür. Ahirette cesetler diriltirilip ruhlar iade edilecektir. İnsan bedeni asli ve tâli (fuzûlî) cüzlerden oluşmaktadır. Cesetlerin diriltilmesinde asıl olan, aslî cüzlerdir. Bu nedenle dirilme olayı bu aslî cüzler üzerine bina edilecektir.⁽⁹¹⁾ Naslarla sâbit olan kitapların sağdan ve soldan verilmesi, amellerin tartılması için teraziler kurulması , sırat, havz, cennet, cehennem, azaların konuşması mutlaka gerçekleşecektir. Cennet ve cehennem yaratılmış olup ebedidirler.⁽⁹²⁾

Allah'a isyanı netice verecek davranışları mübah görmek, Allah'ın azabından emin olup rahmetinden ümit kesmek, istikbale matuf konularda gaybten haber verenleri tasdik etmek küfürdür. Ehli kableden olan birisini tekfir etmek caiz değildir.⁽⁹³⁾

İmâmet : Müslümanların savaşlarda ordularını idare edecek, hadleri tatbik edip yasaları uygulayacak bir imamlarının bulunması zaruridir. Şianın bir çok fırkasının tersine imâm, gizli ve beklenen bir imâm olmamalıdır. Hür, erkek, âkil- bâliğ, akıllı, cesaretli ve Kureyş'ten olmalıdır. Takva imâmetin bir rûknü değil, kemâl şarttır. Fâsık olan imam bu fıkıktan azledilemez. İmâmın Hâşimî olması veya zamanının en faziletlisi olması şart değildir. Aynı zamanda birden fazla halife olamaz. Peygamberin (sav) kendisinden sonra hiç kimsenin halifelğine dair bir tavsiyesi olmamıştır. Ancak sâhabe sırasıyla Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali (r.anhum) 'nin halifelikleri üzerinde ittifak etmişlerdir ki, fazilet sıralamasında da bu sıraya uyulmuştur. Hz. Ali ile hilâfet devri kapanmış ve saltanatlar devri başlamıştır.⁽⁹⁴⁾

5- el- Umde'nin Şerhleri

1. Neseî, Ebû'l-Berekât .el-İ' timâd fi'l İtikad

2.Cemâlu'd-Din Mahmûd b. Ahmed el-Konevî (ö. 770/1368-9), ez-Zübde.

(89) Bkz. Bakara 2/ 178; Hucurat 49/ 9.

(90) Neseî, el- Umde, Vr. 8b.

(91) Neseî, el- Umde, Vr. 8b.

(92) Neseî, el- Umde, Vr. 8b- 9a

(93) Neseî, el- Umde, Vr. 9a

(94) Neseî, el- Umde, Vr. 9b- 10- a

3.Şemsu'd- Din Muhammed b. Yûsuf (İbn İlyas er- Rûmî) el- Konevi (ö. 778/ 1386)

Kaynaklar bu şerhin adını zikretmemektedirler.

4. Ahmed b. Oguz Dânişmend el- Akşehîrî (H. VIII. asır âlimi), *el- İntikâd fi Şerhi Umdeti'l- İ'tikâd*,⁽⁹⁵⁾

5. İsmail b. Südekîn Ebû Tâhir el- Mâlikî en- Nûrî (ö. 846/ 1442- 43) şerhin adı bilinmemektedir.

6. Halil b. Abdillâh el- Buharî el- Hanefî en- Neccârî (ö...?) *Şerhu Umdeti'l- akâid*,⁽⁹⁶⁾

7. Şemsu'd- Din Muhammed b. İbrahim en- Niksârî (ö.901/ 145- 96), *Şerhu Umdeti'l- Akâid*.⁽⁹⁷⁾

8. el- Babertî, Ekmelu'd- Din Ebi Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el- Hanefî (ö. 786/ 1384/ 85), *Şerhu Umdeti'l- Akâid li'n- Nese-fi*.⁽⁹⁸⁾

Ayrıca eser, Ebû'l- Fedâil Ahmed b. Ebi Bekr el- Mar'aşî el- Hanefî (ö.870/ 1465- 66) tarafından nazım şeklinde dönüştürülmüştür.⁽⁹⁹⁾

Sonuç ve Öneriler

Ebû'l- Berekât en- Neseî, İslâmî ilimlerin birçok branşında olduğu gibi kelâm alanında da yıllarca ihmal edilip önemsenmemiş değerli bir kişiliktir. Çok yönlü, ilmî bir kişiliğe sahip olması yanında, eserleri ilim muhitlerinde oldukça rağbet görmüş ve asırlar boyu medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Kelâm sahasında *el-Fıkhü'l- Ekber*, *el- Akâid* gibi klasikler arasında sayılan metinlerin bir devamı görünümünde olan *el- Umde*, malesefi günümüz ilim dünyasında ihmal edilmiş, üzerinde akademik çalışmalar yapılması bir tarafa, bir edisyon kritiği bile yapılmamıştır.

El- Umde, sade üslubu, kolay anlaşılabilir dili ve klasik kelâmın bütün konularını muhteva olması bakımından bir ders kitabı olabilecek kıymete haizdir. Kelâmın klasik problemlerine getirdiği mantıklı yorumlar, ortaya koy-

(95) Bu eserin bir nüshüsü için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 3093'te mevcuttur. 11- 80. varaklar arasındadır.

(96) El yazması nüshası için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa 1667

(97) Yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 5362' de bulunmaktadır. 155x 95 mm. İç 211x 155 dış ebadındadır 13- 42 varaklar arasında bulunmaktadır. Her sayfada 24 satır bulunan nüsha Nesih bir hat ile yazılmıştır.

(98) Bu eserin yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Bölümü 312/ 2' de bulunmaktadır. 78- 142. varaklar arasında olup 176x 134 dış ve 129x 95 mm. dış ebadındadır. Her sayfada 13 satır bulunmaktadır. Ta'lik bir yazıyla yazılmış olup muvakkâ bir ciltle kaplanmıştır.

(99) Bu eserin Neseî'ye nisbeti konusunda bütün kaynaklar mütefakirdir. Bu husus ve ayrıca şerhleri için bkz. İbn Hacer, a. g. e, II- 247; Kelevî, a. g. e, 318b- 319ba; Leknevi, a. g. e, s 101- 102; Kehhâle, a. g. e, VI- 32; el- Kuraşî, a. g. e, II- 294- 295; Taşköprüzade, Miiftâhu's- Saâde, II- 188; Mevzûâtü'l- Ulum, I/ 556; İbn Kutluboğa, a. g. e, s. 11- 112; Brockelman, GAL, II/252- 253; Supplement, II- 267- 268; Helffening, a. g. e, IX/ 199- 200; Katip Çelebi, a. g. e, II/ 1168; İsmail Paşa, a. g. e, VI- 464; Gulâb, II/ 802; Kays, a. g. e, II/ 208- 209

duğu aklî ve naklî delillerle *Ehl-i Sünnet'in* görüşlerinin kristalize edilmesi ve netleşmesinde önemli bir görevi yerine getirdiği kanaatindeyiz

Bu nedenle, *el- Umde*, kütüphanelerin rafları arasında sıkışıp kalmış binlerce kitap gibi o karanlık talihine terk edilmekten bir an önce kurtarılarak edisyon kritiği yapılmalı ve ilim âleminin istifadesine sunulmalıdır. Nesefî'nin *el-Umde* üzerine yaptığı bir şerh olan *el- İ'timâd* da unutulmamalı, benzeri bir çalışma onun için de düşünölmeli, böylelikle *el- Umde*'nin kapalılıkları ve eksikleri tamamlanarak ilim âleminin şerhleriyle birlikte bu değerli eserle bir an önce buluşması sağlanmalıdır.

Nesefî, fıkıh ilmi alanında olduğu kadar kelâm ilmi alanında da mümtaz şahsiyetler yetiştirmiş velöd bir şehirdir. Bu nedenle bölgenin kültür özelliklerini, ilmi ve siyasi faaliyetlerini, kelâm ilmine olan katkısını hedef olan müstakil çalışmalar yapılmalıdır.

Nesefî, kelam tarihinde, te'lif döneminden, şerh ve haşiyeler dönemine geçişin ilk mümessillerindendir. Bu nedenle kelam ilmi açısından önemli bir konuma sahiptir. Ayrıca felsefi kelam dönemi sonrasında yaşamış olmasına karşılık, o dönem eserlerinde görölen çetrefili ifadeler, soyut kavramlar Nesefî'nin eserlerinde pek fazla görölmez. Bu yönüyle de dikkat çekicidir. Bu sebeple Ebû'l- Berakat en- Nesefî'nin bütün eserlerini kapsayacak şekilde kelâmî görüşlerini ortaya koyacak çalışmalar yapılmalıdır. Bu arada Nesefî'nin diğer ilim alanlarına olan katkısı unutulmamalı, fıkıh alanında da çalışılmayı bekleyen eserlerinin bulunduğu, araştırmacıların dikkatine sunulmalıdır.

KAYNAKLAR

- ALKIN, Yahya, "*İmâm Nesefî ve Tefsiri*" Türkiye Diyanet Dergisi, Sayı: 2, c XXIII, Yıl 1986
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, Ankara 1960.
- BROCKELMAN, *Geshicte Der Arabischen Litteratur*, Leiden 1949.
- ÇETİNER, Bedrettin, *Ebu'l- Berakât en- Nesefî ve Medârik Tefsiri*, İstanbul 1985
- EL- KURASÎ, *el- Cevâhiru'l- Mudiyye fi Tabakâti'l- Hanefiyye*, Kahire 1993.
- ET-TEMİMÎ, Abdulkadir, *Tabakâtü's- Seniyye Fi Terâcimi'l- Hanefiyye*, Riyad 1989.
- EZ- ZEHEBÎ, Mumammed Hüseyin, *et- Tefsir ve'l- Müfessirun*, Kahire 1976.
- FİKİRÎ, Zekiyyu'l- Cezzâr, *Medâhilu'l- Müellifin ve'l- Alâmi'l- Arab*, Riyad 1993
- GULÂB, Muhammed, "*el- Kelam ve'l- Müttekilmün*," Mücellletü'l- Ezher, sayı :1, cilt: 11; Kahire 1940
- GÜRANÎ, Ahmed b. Muhammed b. Kasım, *Şerhu Muhtasari'l- Menâr fi Usûli'l- Fıkıh* (Tah: Şaban Muhammed İsmail), Kahire 1988
- HALLAF, Abdulvehhab, *İslâm Hukuk Felsefesi* (Çev. Hüseyin Atay) Ankara 1973.
- HEFFENİNG, "*Nesefî Maddesi*", İ.A (M. E. B. Y), Ankara 1977
- İBN HACER, *ed- Dureru'l- Kamine*, Beyrut(t.y)

- İBN KUTLUBOĞA, *Tacu't- Terâcim*, Beyrut 1992
- İSMÂİL PAŞA, *Hedyyütül- Arifin*, Beyrut 1982
- KATİP ÇELEBÎ, *Keşfu'z- Zunûn*, Beyrut 1990
- KAYS Ali Kays, *el-İrânîyyûn ve'l- Edebi'l- Arabî*, Tahran 1984
- KEFEVÎ, Mahmud b. Süleyman, *Ketâbu' Alâmi'l- Ahyâr Min Fukahai Mezhebi Numani'l- Muhtar*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Bölümü: 630
- KEHHÂLE, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l- Müellifin*, Beyrut(t.y)
- LAVUS Henri, *Naza riyâtü Şeyhi'l- İslâm İbn Teymiyye*, Kahire 1976
- LEKNEVÎ, Ebû'l- Hesenât Muhammed Abrülhây b. Muhammed *Fevâidu'l- Behiyye fi Terâcimu'l- Hanefiyye*, Kahire 1906
- MÂTÜRİDÎ, Ebu Mansur, *Kitâbu't- Tevhîd*, (Naşr: Fethullah Huleyf), Ofset Baskı, İstanbul 1979
- MİNORSKY,V, "*Nahşeb Maddesi*", İ.A. (M.E.B.Y), IX/39;
- NESEFÎ, Ebû'l- Berekât,
el- İtimâd Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih yazmaları bölümü, No: 3085
el- Umde, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih yazmaları bölümü 3083.
- RİYÂDÎZÂDE, *Esmâu'l- Kutub li Mütemimi Keşfu'z- Zunûn, Mısır (t.y)*
- SAMÎ, Şemseddin, *Kamûsu'l- A'lâm*, İstanbul 1316
- SEM'ANÎ, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed İbn Mansur et- Temîmi, *el- Ensâb*, Takdim- Ta'lik: Abdullah Ömer el- Barûri, Beyrut 1988.
- TAŞKÖPRÜZADE,
Miftâhu's- Saâde, tah: Kâmil Bekrî, Dâru Kütübi'l- Hâdise, Kâhire 1968,
Mevzuâtü'l- Ulûm, Çev: Kemalettin Mehmed Efendi, Nâşir: Ahmed Cevdet, İstanbul 1313,
- ŞEŞEN, Ramazan, *İslâm Coğrafyasına göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 1985,
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlimiyye Teşkilatı*, T.T.K.Y, Ankara 1988
- UZUNPOSTALCI, Mustafa, "*Ahiskesî Maddesi*" İ.A, (T.D.V), İstanbul 1989